

УДК 32.019.51

«ДОМАШНІЙ» ФРОНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ ВЛАСНОЇ КРАЇНИ

«HOME» FRONT OF THE INFORMATION A WARFARE: ACTIVITY ACTUALIZATION IN THE INFORMATIONAL FIELD OF THE OWN COUNTRY

Малик І. Р.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна), e-mail: Lisotska.i.r@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5638-6999>

Malyk I. R.,

Confederation of Historical Sciences, Assistant Professor of International Information, National University «Lviv Polytechnic» (Lviv, Ukraine), e-mail: Lisotska.i.r@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5638-6999>

Метою дослідження є аналіз інформаційного поля країни в умовах гібридної війни через призму особливостей формування та реалізації державної інформаційної політики. Проведено аналіз теоретичного підходу до розуміння об'єктів інформаційної війни та акцентовано увагу на важливість реалізації інформаційних впливів в рамках власного населення задля підтримки державної політики. Наведено приклади масового залучення ЗМІ до впливу на формування громадської думки у РФ (базуючись на дослідженнях російських науковців). Проаналізовано інформаційну політику Російської Федерації щодо створення та поширення російського контенту на теренах України до 2014 року. Прослідковано взаємозв'язок між кількістю російського та російськомовного контенту (на телебаченні, в музиці, пресі, художній літературі, концертній діяльності) та формуванням певних образів та поширенням наративів. Обґрунтовано, що метою інформаційних війн є послаблення моральних і матеріальних сил супротивника або конкурента та посилення власних. Це передбачає проведення заходів пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах. За допомогою порівняльного аналізу реалізованого графічним методом виокремлено українські телеканали з найбільшою часткою російського контенту та прослідковано динаміку зміни кількості українського контенту на цих телеканалах до та після прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» (про «мовні» квоти). Виокремлені акценти в інформаційних впливах дозволяють актуалізувати важливість діяльності в інформаційному полі власної країни задля підтримки державної політики.

Ключові слова: інформаційна війна, державна політика, інформаційна політика, інформаційний простір, український контент.

The purpose of the study is to analyze the country's information field in a hybrid war due to the prism of the peculiarities of the formation and implementation of the state information policy. The analysis of the theoretical approach to the understanding of the objects of information warfare and the emphasis on the importance of realizing information influences within the limits of the population for the sake of supporting state policy have been analyzed. Examples of mass media involvement in influencing the formation of public opinion in the Russian Federation (based on the research of Russian scholars) are presented. The information policy of the Russian Federation concerning creation and distribution of Russian content in the territory of Ukraine till 2014 is analyzed. The relationship between the amount of Russian and Russian-language content (on television, music, press, fiction, concert activities) and the formation of certain images and the spread of narratives have been followed. It is substantiated that the purpose of information wars is to weaken the moral and material forces of an opponent or competitor and to strengthen their own. This involves conducting events of propaganda influence on the human consciousness in the ideological and emotional sectors. Through comparative analysis of the implemented graphic method, Ukrainian television channels with the largest share of Russian content were singled out and the dynamics of changes in the amount of Ukrainian content on these TV channels before and after the adoption of the Law «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Language of Audiovisual (Electronic) Media» (about «Language» quotas). The isolated emphases in information influences make

it possible to update the importance of activity in the information field of their own country in order to support state policy.

Keywords: informational warfare, state policy, informational policy, informational space, Ukrainian content.

Довга війна, – а Україна увійшла в такий період, – обов'язково вимагає відповідної підтримки на двох фронтах: серед військових і серед власного населення.

Довга війна вимагає активної інформаційної роботи саме на «домашньому фронті».

Г. Почепцов.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасні українські науковці, вчені та дослідники інформаційного поля як поля боротьби та протистояння противників в російсько-українській війні дискутують щодо рівнів, етапів, можливостей, матеріальної бази, об'єктів та інших особливостей, що характеризують сучасний стан справ в інформаційній сфері. З огляду на ці обставини доволі логічними виглядають твердження щодо спрямувань інформаційного впливу в даній інформаційній боротьбі на такі об'єкти: вороже інформаційне поле, інформаційне поле європейських країн та США (задля дискредитації об'єкта впливу на міжнародній арені), внутрішнє інформаційне поле («домашній» фронт). Саме підтримка власним населенням державної політики легітимізує її діяльність та забезпечує реалізацію стратегічних цілей. В цьому випадку інформаційна війна є багатовекторним явищем, де важливість кожного напрямку є рівнозначна. Проте сьогодні, з точки зору інформаційної агресії РФ, прийнято досліджувати інформаційну війну Росії проти України, де об'єктом впливу розглядається саме Україна. Натомість майже недослідженим залишається «домашній» фронт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність теми дослідження зумовила поштовх до нових напрацювань та розробок у сфері інформаційних впливів, маніпулюванні суспільною думкою, пропагандистських технологій та інформаційно-комунікаційним технологій розповсюдження інформації. Проте теоретичні дослідження проблем інформаційної безпеки на рівні особистості, суспільства і держави були зроблені українськими науковцями задовго до подій 2014 року. До них можна віднести праці В. М. Богуша, О. К. Юдіна «Інформаційна безпека держави», О. В. Литвиненка, генерал-майора запасу, (з 4 квітня 2014 – заступник Секретаря Ради національної безпеки і оборони України) «Спеціальні інформаційні операції», В. П. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт», «Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Поряд з поважними аналітиками та науковцями почали з'являтися дослідження молодих вчених, котрі формували свої погляди і позиції, перебуваючи в середовищі перманентної інформаційної боротьби країни із зовнішнім ворогом. До них слід віднести наукові пошуки Є. О. Кирильчука «Інформаційна війна як дієвий феномен протистояння у суспільно-політичній

боротьбі», Н. О. Войтович, Н. К. Кравець «Сучасна інформаційна війна: Росія проти України», Ю. О. Горбань «Інформаційна війна проти України та засоби її ведення».

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є актуалізація інформаційної політики держави через призму інформаційної війни; виокремлення важливості проведення інформаційної роботи серед власного населення задля отримання переваги в інформаційній війні.

Виклад основного матеріалу. Загалом, завданнями будь-якої інформаційної війни є:

– створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини у суспільстві конкурента чи ворога;

– маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу;

– дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьба за владу;

– провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень;

– провокування, застосування репресивних дій з боку влади щодо опозиції;

– зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;

– уведення населення в оману щодо роботи державних органів влади, підрив їх авторитету, дискредитація їх дій;

– ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та непокори;

– підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами;

– створення чи посилення опозиційних угруповань чи рухів;

– дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу; зміна системи цінностей, які визначають спосіб життя і світогляд людей;

– применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;

– формування передумов до економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;

– представлення свого способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;

– підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу;

– здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу;

– нанесення шкоди безпеці інформаційно-технічної інфраструктури (машинно-технічним засобам, програмному забезпеченню, засобам та режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації);

– захист від іншого деструктивного і інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу [8, с. 74; 10, с. 137].

Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Очевидно, що інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби. Вони не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує небезпечну безпечність у ставленні до них. Тим часом, руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних воєн [4, с. 137].

Головне завдання інформаційних воєн полягає у маніпулюванні масами.

Мета такої маніпуляції найчастіше полягає у:

– внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів;

– дезорієнтації та дезінформації мас;

– послабленні певних переконань, устоїв;

– залякуванні свого народу образом ворога

– залякуванні супротивника своєю могутністю.

Нарешті, останнє, але не менш важливе завдання: забезпечення ринку збуту для своєї економіки. У цьому випадку інформаційна війна є складовою частиною конкурентної боротьби [2, с. 54].

Закономірно, що в період війни ЗМІ повинні використовувати всі засоби, щоб налаштувати маси на свою користь як щодо окремих операцій, так і щодо зусиль, спрямованих на відновлення миру в країні. Як пише російський дослідник інформаційних війн Н. Л. Волковський, в період після завершення військових дій задача ЗМІ полягала в тому, щоб «умиротворити» ворогуючі сторони, зменшити їх ворожість та впровадити в свідомість мас нові основи співіснування, що виникли внаслідок війни. В якості об'єктів впливу ЗМІ пропонуються такі:

Об'єкти впливу ЗМІ

Населення				Збройні сили		
власне	союзне	нейтральне	вороже	власні	союзні	ворожкі

[3, с. 75]

Мета, в залежності від об'єкта впливу, різнилась. Наприклад, по відношенню до своєї та союзної армії а також до свого та союзного населення необхідно було всебічно сприяти зміцненню духу солідарності, розумінню взаємності інтересів та впевненості в перемозі. По відношенню до ворожої

армії та населення автор пропонує культивувати та підтримувати все, що буде сприяти послабленню їх згуртованості.

Схожу градацію населення та збройних сил можна застосувати і при здійсненні інформаційного впливу. Адже лише при підтримці власного населення та власних збройних сил можливе забезпечення високої ефективності реалізації поставлених завдань.

Як зазначає український дослідник Г. Почепцов, в історії зафіксовані випадки, коли програш на домашньому фронті призвів до програшу у війні. Це англо-бурська війна, це в'єтнамська війна, це перша чеченська війна. Бурська й чеченська війни давали супротивникам слово на своїх телеекранах як бійцям за свободу, тому глядачі переходили психологічно на їхній бік. Щоб цього не було, наприклад, Бі-Бі-Сі переозвучує голоси північно-ірландських терористів, коли бере в них інтерв'ю.

Саме з огляду роботи на «домашньому фронті» все більшої актуальності набирає термін «нарратив». Нарратив (лат. *narrare* – мовленнєвий акт, тобто вербальне вираження на відміну від уявлення) – поняття філософії постмодерну, яке фіксує процес самореалізації як спосіб буття розповідного тексту чи тексту, який щось повідомляє. Найважливішою атрибутивною характеристикою нарративу є його самодостатність і самоцінність. Класичною сферою виникнення і функціонування нарративу виступає історія як теоретична дисципліна. В межах нарративної історії смисл події тлумачиться не як фундований онтологією історичного процесу, але як такий, що виникає в контексті розповіді про подію й іманентно пов'язаний з інтерпретацією [5].

Відійшовши від філософського класичного тлумачення терміну та поєднавши його з окресленою проблематикою інформаційних впливів можна трактувати нарратив як історично і культурно обґрунтовану інтерпретацію певного явища чи аспекту світу з певної позиції. Ключовим у цих визначеннях є слово «інтерпретація», а отже нарратив передбачає суб'єктивний характер трактування подій чи явищ. Російська версія Вікіпедії подає «нарративну процедуру як створення реальності», при цьому стверджується, що «класичне розуміння тексту стає неважливим». Сучасний світ створено з нарративів, які містяться у кіно, книгах, газетах, розмовах. Нарративи дозволяють відмежовувати погані вчинки від добрих, розглядати, аналізувати ту чи ту ситуацію, оцінюючи події [7, с. 236]. Україна та Росія конфліктують за допомогою нарративів. У своїй праці «Контроль над розумом» Г. Почепцов наводить такі історичні приклади: у російському нарративі Україну звинувачували в тому, що вона бере чужий газ. Український нарратив це заперечував. Український нарратив виступає з позиції захисту, стаючи через це програшним. На користь російського нарративу працює телебачення, що демонструвало міста Європи, які мерзли від холоду, підтверджуючи таким чином власну думку [11, с. 241].

Громадське об'єднання «Інтерньюз Україна» у 2017 році опублікувало ґрунтовне дослідження

під назвою «Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою», в якому окремий розділ був присвячений саме російським нарративам в Україні. Серед найбільш поширених виділяють такі:

- Українцям потрібна нова влада;
- Україна – країна жебраків, хаосу та радикалів;
- Українські військові – злочинці;
- Україна – русофобська та антисемітська;
- В Україні немає свободи слова і переслідують інакодумців;
- Україна порушує Мінські домовленості;
- ЛНР–ДНР – легітимні держави;
- Росія не причетна до подій в Україні;
- В Росії Криму краще, ніж в Україні;
- Заходу не потрібна Україна;
- Захід – ворог, який хоче знищити Росію [12, с. 15–24].

Ці ж меседжі закладаються у голови російських громадян. Саме завдяки пропагандистським впливам, що базуються на перерахованих вище нарративах, українці з «дружнього» народу, за останніми опитуваннями, перетворились на ворогів. Дослідження авторитетного російського аналітичного центру «Левада-центр» станом на січень 2018 року показують, що конкурувати в категорії «ворог» для росіян українці можуть лише з американцями [1].

Головними рупорами російської пропаганди є центральні телеканали з найбільшою аудиторією. За даними медіаслужб Росії, можливість прийому «Первого канала» на території Росії складає 99,7%, каналу «Россия-1» – 99,5%. Відповідно, «Первый» канал охоплює 14,1% аудиторії, Россия-1 – 12%. [6]. Молодий російський дослідник, аналізуючи новини та особливості їх подачі на цих каналах, дійшов висновку, що найбільший інтерес в аудиторії викликали підсумкові недільні випуски новин, а, отже, в них була присутня найбільша кількість тенденційного викладення інформації та маніпулятивних технологій. Тож, «Первый канал», «Воскресное время» (випуск від 20.03.2016 р.), на думку автора, містив такі методи маніпуляції: використання експертної думки, метод «контрасту», «перенос», дезінформування, «підтасовка карт». «Россия-1»: «Вести недели» (випуск від 27.03.2016 р.) містили також елементи дезінформування, приклеювання ярликів, використання методів залякування.

Ймовірно, найяскравішим прикладом інформаційної «війни» з власним народом, чи то пак «війни» проти народу, є «перевтілення» та метаморфози, які відбуваються із одним з найпоширеніших запитових сайтів «Вікіпедія» (російська версія), яким користуються, в основному, молодь та люди, котрим потрібна швидка спрощена інформація про подію, особу чи явище. Інтернет-видання «Крим. Реаліи» проводило дослідження методів російської пропаганди як у власних ЗМІ, так і поза межами Федерації (в Україні в тому числі). Автори дослідження відслідкували, що у квітні 2014 року, коли почалась війна на Донбасі, в російському сегменті «Вікіпедії» зникла стаття

під назвою «Київська Русь». Коли користувачі вводили цю назву, їх скеровувало на статтю «Древнерусское государство», що, погодьтесь, мало інше смислове навантаження. Окрім того, цей термін почав з'являтися в багатьох підручниках та нових дослідженнях, що додавало «Вікіпедії» нову джерельну базу та збагачувало статтю безліччю посилань. Сьогодні стаття під назвою «Киевская Русь» існує, проте як синоніми цього терміну даються і «Древнерусское государство» і «Древняя Русь». За допомогою введення в обіг таких псевдо-синонімів відбувається процес переосмислення споживачем назви держави Київська Русь, а, отже, в подальшому можливе вилучення з обігу «Київська» (тобто українська).

Провальна інформаційна політика України в роки незалежності призвела до інформаційної переваги Росії в українському просторі, а згодом і до російсько-української війни. Ця інформаційна перевага створювалась, перш за все, на основі засилля низькопробного російського контенту в інформаційному просторі України. Від серіалів, що прославляли радянського воїна-визволителя та демонстрували переваги сучасного життя правоохоронця в РФ (транслявались на усіх українських каналах), від концертів російських артистів, від російських глянцевого журналістів (при повній відсутності аналогічних українських видань), від присутності великої кількості російських телеканалів в Україні – до російської преси та художньої російськомовної літератури, що друкувалась в Росії. Поряд з цим, весь російський контент працював на створення певного образу українця – недолугого, хитруватого, неосвіченого зрадника («Ми з майбутнього», «Моя прекрасна няня», «Свати», образ хабарника-мільйонера з українським прізвищем Петренко був розкритий не в одному фільмі чи серіалі).

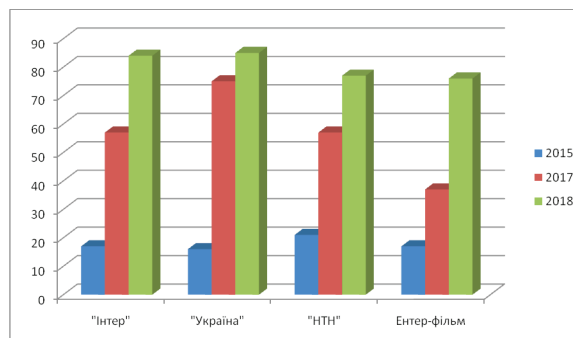
Паралельно пропагувалась ідея величчя і величності російської мови («російські письменники та поети – світові класики»), а на противагу – містечковість та безперспективність української. Музичні телеканали, глядачами яких є в більшій мірі молодь, трансливали російську музику, пропагуючи російську мову, цінності, а згодом і наративи.

На 2015 рік лідерами за обсягом російського контенту був телеканал «Інтер» (75%), «Україна» (61%) та НТН (50%). Загалом, на російську продукцію припадало понад третина ефірного часу, яка трансливалась у прайм-тайм. Проте з 13 жовтня 2018 року (було встановлено перехідний період – 1 рік) загальнонаціональні та регіональні канали були зобов'язані забезпечувати у своєму ефірі 75% україномовного контенту. Для місцевих мовників цей відсоток дещо нижчий – 60%. Також законом передбачається 75% державної мови для програм новин. Тож навіть злісні «порушники», якими були вище згадані телеканали, змушені були переглянути свою позицію.

Тож, Україна робить перші свої справжні кроки в інформаційній роботі – як з ворожим інформаційним простором, так і з власним населенням. Адже

Графік 1.

Динаміка зміни кількості українського контенту на телеканалах

[9, Аналітичні звіти 2015–2018]

саме якісний продуманий український контент зможе сформувати світобачення, модель картини світу, яка згодом дозволить споживачу самостійно інтерпретувати отримані факти. До такого інформаційного продукту можна віднести, наприклад, документальні фільми «Борт 76777. Хто відповідь за теракт», фільм «Гарт сталевих» про підготовку сил спеціальних операцій. Ще з'явилась ціла мережа нових художніх фільмів, що відображають та інтерпретують події останніх років: «Кіборги», «Позивний «Бандерас»», «Міф», «Донбас» (отримав перше місце на 71-му Канському фестивалі в номінації «Особливий погляд»).

Висновки. Серед викликів гібридної війни саме інформаційні виклики потребують найбільшої пильності, підготовки, ретельності реалізації та наявності людського та часового ресурсу. Адже тим ефективнішим буде результат інформаційного впливу чим він буде тривалим, глобальнішим (багатоканальним) та з більшим врахуванням особливостей об'єкта впливу. Проте при здійсненні інформаційної боротьби окрім ідентифікації суперника (опонента, ворога) важливим компонентом протистояння на рівні держав є підтримка населенням власної інформаційної політики. Задля формування позиції громадян відкривається ще один фронт – внутрішній, «домашній», важливість якого важко переоцінити.

Список використаних джерел

1. Аналітичний центр Юрія Левади. Враги Росії. От мнений – к пониманию. 10.01.2018 г. Отримано 12.03.2019. з: <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossii/>
2. Богуш, В., Юдін, О., 2005. Інформаційна безпека держави, К.: «МК-Прес», 432 с.
3. Волковський, НЛ., 2003. История информационных войн: в 2 ч., Ч.2, СПб.: Полигон, 736 с. Отримано 06.03.2019. з: <http://www.pseudology.org/information/InformWarHistory2a.pdf>
4. Горбань, ЮО., 2015. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення, Вісник Національної Академії державного управління при Президенті України, с.136–141. Отримано 10.03.2019. з: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf>
5. Ісак, НЮ., 2006. Наратив як засіб ідентифікації особи, Мультиверсум. Філософський альманах, К.: Центр духовної

культури, №52. Отримано 22.05.2018. з: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_52/Issak.htm

6. Капустин, ПВ., 2017. 'Сравнительный анализ влияния российского телевидения и Интернет–СМИ на политическое сознание', *Электронный научно–практический журнал «Современные научные исследования и инновации», №1*. Отримано 07.06.2018. з: <http://web.snauka.ru/issues/2017/01/77790>

7. Карпиленко, ВА., 2014. 'Використання нарративів у когнітивних структурах новин', *Інформаційне суспільство*, Вип.20, с.9–11. Отримано 20.02.2019. з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2014_20_4

8. Маркова, МВ., Марков, АР., 2016. 'Інформаційно–психологічна війна проти населення України як сучасна реальність: стан проблеми і шляхи подолання наслідків', *Інтегровані комунікації*, с.73–85. Отримано 17.03.2019. з: <file:///C:/Users/Home/Desktop/48–151–1–PB.pdf>

9. 'Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення, Аналітичні звіти', *Офіційний веб–сайт*. Отримано 12.03.2019. з: https://www.nrada.gov.ua/analytics_category/movni–kvoty/

10. Петрик, В. 'Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи'. Отримано 13.07.2018. з: www.justinian.com.ua/article.php.

11. Почепцов, ГГ. 2012. 'Контроль над розумом', К.: *ВД «Києво–Могилянська академія»*, 350 с.

12. 'Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою. Аналітичне видання', 2017, Київ: *KIS*, 132 с. Отримано 15.03.2019. з: https://issuu.com/internews–ukraine/docs/words_and_wars_ukr

* * *

References

1. 'Analiticheskij centr Jurija Levady. Vragi Rossii. Ot mnenij – k ponimaniju. 10.01.2018 g. (Analytical center of Yuri Levada. The enemies of Russia. From opinions – to understanding. 01.10.2018)'. Отримано 12.03.2019. з: <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi–rossii/>

2. Bogush, V., Judin, O., 2005. 'Informacijna bezpeka derzhavy (Information security of the state)', К.: «МК–Pres», 432 s.

3. Volkovskij, NL., 2003. 'Istorija informacionnyh vojn: v 2 ch. (History of information wars: in 2 parts)', Ch.2, SPb.: *Poligon*, 736 s. Отримано 06.03.2019. з: <http://www.pseudology.org/information/InformWarHistory2a.pdf>

4. Gorban', JuO., 2015. 'Informacijna vijna proty Ukrai'ny ta zasoby i'i' vedennja (Information war against Ukraine and means of its conduct)', *Visnyk Nacional'noi' Akademii' derzhavnogo upravlinnja pry Prezydenti Ukrai'ny*, s.136–141. Отримано 10.03.2019. з: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp–content/uploads/2015/04/20.pdf>

5. Isak, NJu., 2006. 'Naratyv jak zasib identyfikacii' osoby (Narratives as a means of identifying a person)', *Mul'tyversum. Filosofs' kyj al'manah*, К.: *Centr duhovnoi' kul'tury*, №52. Отримано 22.05.2018. з: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_52/Issak.htm

6. Kapustin, PV., 2017. 'Sravnitel'nyj analiz vlijanija Rossijskogo televidenija i Internet–SMI na politicheskoe soznanie (Comparative analysis of the impact of Russian television and Internet – media on political consciousness)', *Jelektronnyj nauchno–prakticheskij zhurnal «Sovremennye nauchnye issledovanija i innovacii», №1*. Отримано 07.06.2018. з: <http://web.snauka.ru/issues/2017/01/77790>

7. Karpylenko, VA., 2014. 'Vykorystannja naratyviv u kognytivnyh strukturah novyn (Use of narratives in cognitive news structures)', *Informacijne suspil'stvo*, Vyp.20, с.9–11. Отримано 20.02.2019. з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2014_20_4

8. Markova, MV., Markov, AR., 2016. 'Informacijno–psychologichna vijna proty naselelnja Ukrai'ny jak suchasna real'nist': stan problemy i shljahy podolannja naslidkiv (Information–psychological war against the population of Ukraine as a modern reality: the state of the problem and ways to overcome the consequences)', *Integrovani komunikacii*, s.73–85. Отримано 17.03.2019. з: <file:///C:/Users/Home/Desktop/48–151–1–PB.pdf>

9. 'Nacional'na rada Ukrai'ny z pytan' telebachennja ta radiomovlennja, Analitichni zvity (National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting, Analytical reports)', *Oficijnyj web–sajt*. Отримано 12.03.2019. з: https://www.nrada.gov.ua/analytics_category/movni–kvoty/